

БЕЗСМЕРТНИЙ КОБЗАР ДАРМОГРАЙ

Геніальний поет України, творчість якого стала однією з вершин світової літератури, Тарас Григорович Шевченко мабуть як ніхто зробив для прославлення кобзи, її усвідомлення як українського національного інструменту. Здавна кобза була улюбленим в народі інструментом, високо шанувалася в козацькому товаристві й на всі часи залишалася наставницею та розрадницею нації.

У свідомості кожного українця ім'я Шевченка невід'ємно пов'язане з кобзою не тільки тому, що поетична збірка «Кобзар» стала виразною національною книгою, але й через особливо піететне ставлення поета до цього інструменту.

На відміну від свого духовного вчителя, філософа Г. Сковороди, який грав на бандурі, а з сопілкою не розлучався, й залишив по собі ряд талановитих композицій (на жаль, не в оригінальних записах), Тарас Шевченко не мав музичної освіти, не вмів грати на жодному інструменті. Та музика була важливою складовою його таланту. Він мав від природи добрі музичні дані, чудово співав гарним ліричним баритоном з м'якими теноровими верхами, дуже любив оперу, до якої залучив його друг і земляк, соліст Маріїнки, відомий композитор Семен Гулак-Артемівський, досконало знав церковний спів й українську пісенну культуру. Письменник П. Куліш зазначає у своїх спогадах: «Він чудовий, можливо, кращий на всій Україні співець народних пісень» [1]. Його спів слухали, затамувавши подих, в маєтках на Полтавщині та Чернігівщині, а після повернення із заслання, в домах Щепкіна, Аксакова, Толстого, Максимовичів, Карташевської. Та й на засланні спів Шевченка розраджував серце й заставляв людей плакати. Якось в Оренбурзі він весь вечір співав своїх улюблених пісень: «Зіроньку» («Ой зйди, зйди, ти зіронько та вечірняя...»), «Тяжко-важко в світі жити», з особливим почуттям виконав пісню «Забіліли сніги» — згадає Ф. Лазаревський [2].

Пісня для Тараса Шевченка була природнім засобом висловлювання. І його поезії увібрали їх мелодику й ритміку. Через це вони такі музикальні й так легко кладуться на музику. Починаючи від М. Лисенка, писали й досі пишуть українські композитори твори різних жанрів на слова великого поета. А скільки його пісень стало воістину народними: «Садок вишневий коло хати», «Стоїть явір над водою», «Зоре моя вечірняя», «Утоптала стежечку», «По діброві вітер виє», «У перетику ходила» та ін.

Кобзарі увійшли до свідомості Т. Шевченка ще від дитинства. Він полюбив слухати їх сумні, а часом героїчні, чи жартівливі наспіви. А згодом в його творчості образ кобзаря посів помітне місце як виразник народних дум і сподівань, борця за правду й волю, які своєю музою в найтяжчі для батьківщини часи надихали її синів на боротьбу за соціальне й національне визволення. І він отожднював себе з цими народними борцями.

Кобзар Дармограй — так підписав свої безсмертні твори «Княгиня» та «Прогулка с удовольствием и не без морали» рядовий солдат Тарас Шевченко, пересиляючи їх потайки від жандармів із заслання своїм найвірнішим друзям. Цей псевдонім часто зустрічається і в листуванні поета [3, с. 183].

Не випадково взяв він ім'я кобзаря Дармограя, і не випадково назвав свою головну книгу «Кобзарем», засвідчивши цим, що виступає співцем народних мас. Після виходу збірки Шевченка почали називати Кобзарем, та й він в листі до А. Маркевича від 22 квітня 1857 р. писав про себе як про «безталанного старого кобзаря» [3, с. 303].

Пригадаємо нашу історію. Наприкінці XVIII — на початку XIX ст. саме творчість кобзарів і лірників, їх думи й пісні закликали український народ до консолідації, до опору загарбникам. Т. Шевченко шанував народних співців за те, що вони оспівували славні сторінки української історії, подвиги героїв і захисників рідної землі. Поет не відокремлював себе — митця і громадянина від цих, гнаних царизмом, найвірніших синів України.

Тарас Шевченко досконало знав кобзарський репертуар, кобзарські думи, псалми, історичні, народні та побутові пісні. З професійною зацікавленістю, а також із знанням жанру та розумінням стилю слухав думовий епос у виконанні кобзарів. В розповіді, записаній 1928 р. Ф. Дніпровським від кобзаря П. Дривченка, згадується, що поет навіть працював над записами дум і пісень, зокрема від кобзаря Ф. Вовка [4, с. 68–69]. Високо оцінює український епос, ставлячи його в ряд із «рапсодиями хиосского слепца, праотца эпической поэзии» (тобто Гомером). В повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» він пише: «наши исторические думы-эпопеи, как например дума «Иван Коновченко», «Савва Чалый», «Алексей, попович пирятинский», или «Побег трёх братьев из Азова», или «Самойло Кишка»... возвышенно-просты и прекрасны» [5, с. 283].

Якщо тексти дум були відомі Шевченкові зі збірок М. Максимовича, І. Срезневського, М. Маркевича, то з їхнім мелосом він знайомився під час безпосереднього спілкування із самими кобзарями-виконавцями. «Живі враження кобзарів і кобзарських пісень, — писав І. Франко, — мусили у Шевченка бути дуже сильні й численні, коли по десятилітній розлуці з Україною (1829–1839) він, виступаючи на поле літературне, майже щороку малює образи кобзарів» [6, с. 155]. Відгомін вражень від зустрічей з кобзарями є у згаданій вище повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали», де герою розповіді вчувається сумна мелодія народної думи про «Пирятинського попівича Олексія». А будучи на засланні в своєму «Щоденнику» від 17 квітня 1857 р. Т. Шевченко записав: «...я как будто с живыми беседую с её [України] слепыми лириками и кобзарями» [3, с. 304].

У творах Т. Шевченка «Перебендя», «Гайдамаки», «Катерина», «Тарасова ніч», «Невольник», «Мар'яна-черниця» кобзар виступає в різних іпостасях: то як поет-філософ, то як майстерний виконавець героїчного епосу, або як народолоб, вчитель, воїн-месник.

Ще юнаком Т. Шевченко пише поему «Перебендя», де змальовує гідний подиву образ народного співця. Сліпий Перебендя всюди вештається і всім грає на кобзі, розганяючи людську тугу. Тяжко живеться людям, тяжко живеться і йому самому, але потрібно веселити, підбадьорювати людей. Він достеменно знає, завжди чуйно реагує на запити слухацької аудиторії. Для дівчат і молодих сліпий кобзар виконає веселу веснянку, для молодих парубків хвацьку «Шинкарку», нагадає купцям на базарі про біблейського Лазаря й «тяжко, важко заспіває» про те, як руйнували рідну Січ.

Кобзарству Шевченко віддав данину й як художник. Образ народного співця відтворив він у малюнку олівцем «Козацький бенкет» (1838), виконав дві ілюстрації до поеми «Сліпий» (1834).

Т. Шевченко добре розумівся на кобзарській грі. До наших днів зберігся торбан великого Кобзаря, що знаходиться в Роменському краєзнавчому музеї [7], а з жартівливого віршованого послання українського поета В.Забіли, який володів грою на кобзі [8, с. 173], дізнаємося про те, що поет охоче заповнював своє дозвілля співом під акомпанемент кобзи:

...Боявся день подарувать —
Щоб побувать у мене в хаті,
Щоб пісень вмісті заспівати,
Якії серце нам гризуть.
Ми б на бандурці забринчали... [9, с. 38].

Долучився великий Кобзар і до життя відомого кобзаря Остапа Вересая. Згадки про це залишили у своїх листах П. Куліш та художник Л. Жемчужников:

«Часто я тебе згадував і згадую — писав Л. Жемчужников О. Вересаю у 1860 році з Петербурга. — Чекаю не дочекаюся, коли ми побачимось, щоб послухати твоїх старосвітських пісень... Нехай тебе бог на світі держить людям на науку, а твоєї жінці, дітям на підмогу і утіху». Нижче, після дати, Л. Жемчужников дописав: «Посилаю тобі два карбованця гостинця». До цього листа П. Куліш дописав: «Як написали ми до тебе, Остапе, лист, тут саме нагодився на увесь світ кобзар Тарас Шевченко, та й каже: «Нате ж і од мене карбованця, щоб і моя була пам'ятка в Остапа, бо я його знаю, я читав про нього в одній книжці, де його пісні надруковано...» Та ще, роздобрившись, посилає тобі Тарас Григорович і свою книжку з написом руки своєї власної» [10, с. 222–223].

Ще за життя Т. Шевченка його твори були відомі кобзарям і поширені в народі, але ще більшої популярності вони набули вже після смерті поета. Починаючи з 70-х рр. XIX ст. до кобзарського репертуару входять «Заповіт», «Ре-ве та стогне Дніпр широкий», «Зоре моя вечірняя» та ін. Пізніше кобзарі самі почали створювати мелодії на слова Т. Шевченка й свої пісні про нього: «Зійшов місяць, зійшов ясний», «Сподівалися Шевченка», «На високій дуже кручі» кобзаря І. Кучугури-Кучеренка, поему «Слава Кобзареві» авторського колективу кобзарів Є. Мовчана, П. Носача, І. Іванченка, Ф. Кушнерика та В. Перепелюка та ін.

Життя, творчість, мистецькі інтереси поета засвідчують його глибоку зацікавленість кобзарством, що зберегало в своїй пам'яті прекрасну героїчну епіку українського народу, і відіграло значну роль у духовному становленні Т. Шевченка.

1. *Куліш П.* Спогади про Тараса Шевченка. — Харків; Київ, 1930. — С. 35–36, 56–57.
2. Из воспоминаний Ф. М. Лазаревского о Шевченко // Киевская старина. — 1899. — № 2. — С. 153.
3. Шевченківський словник: К 4 т. — Київ, 1976. — Т. I.
4. *Дніпровський Ф.* Перлини української народної творчості (розповідь про Устинські — незрячі — книги, звичай кобзарсько-лірницького просящого братства) // ІМФЕ. ф. 8–4, од. зб. 338.
5. *Шевченко Т.* «Прогулка с удовольствием и не без морали» // *Шевченко Т.* Твори: У 5 т. — Київ, 1978. — Т. 4. — С. 241–382.
6. *Франко І.* Вибрані статті про народну творчість. — Київ, 1955.
7. Від бандури звичайної, торбан відрізняється додатковими басовими струнами і більшими розмірами.
8. Праця «Бандура та її можливості». Уривок // ЦДІА у Львові, ф. 688, оп. 1, спр. 188.
9. *Литвин М.* Струни золотії. — Київ, 1994.
10. Киевская старина. — 1904. — Февраль. — Т. LXXXIV.